

डडेल्धुरेली भाषाको वाक्य व्यवस्था

मोहनप्रसाद भट्ट, पिण्डाडी

उपप्राध्यापक

नेपाली शिक्षा विषय, डडेल्धुरा बहुमुखी क्याम्पस

लेखसार

डडेल्धुरेली भाषामा वाक्यको बाह्य संरचनाका आधारमा उद्देश्य-विधेय, उद्देश्य-प्रत्यक्ष कर्म-विधेय, उद्देश्य-पूरक-विधेय, उद्देश्य-अप्रत्यक्ष कर्म-प्रत्यक्ष कर्म-विधेय, उद्देश्य-प्रत्यक्ष कर्म-पूरक-विधेय गरी पाँच प्रकारका आधारभूत वाक्य ढाँचा पाइन्छन्। यस्तो वाक्य ढाँचा डडेल्धुरेली भाषाको व्याकरणिक वाक्य ढाँचा हो। तर यस्तो पदक्रम कतिपय अवस्थामा विचलन भई आलङ्कारिक पदक्रम पनि बन्ने गरेको पाइन्छ। डडेल्धुरेली भाषामा चार प्रकारका पदावली रहेका पाइन्छन् - नाम पदावली, विशेषण पदावली, क्रिया पदावली र परस्थानिक पदावली। नाम पदावलीमा निर्धारक र नाम, गुणवाचक विशेषण र नाम, भेदक र नाम, सङ्ख्यावाचक र नाम तथा समानाधिकरण र नामको पदक्रम पाइएको छ भने विशेषण पदावलीमा परिमाणवाचक पद र विशेषणको पदक्रम रहेको छ। पदावलीको रचनामा नाम पदावली र क्रियापद, क्रियायोगिक पदावली र नाम पद तथा परस्थानिक पदावली र क्रियापदको योग भएको पाइन्छ। क्रियाविशेषण पदावलीको रचनामा मात्राबोधक र क्रियाविशेषण तथा नामिक पद र नामयोगीको योग भएको पाइन्छ। डडेल्धुरेली भाषामा कर्ता र क्रिया, नाम र कोटिकर, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्य, नाम र सर्वनाम, कर्म र क्रियाका बीचमा समेत सङ्गति हुने गर्छ। डडेल्धुरेली भाषामा सरल, संयुक्त र मिश्र गरी तीन प्रकारका वाक्य रहेका छन्। सरल वाक्य आधारभूत र विस्तारित गरी दुई प्रकारका छन् भने संयुक्त वाक्य समुच्चयबोधक, विकल्पबोधक, विशेषक, कारणबोधक र अनुक्रमबोधक गरी पाँच प्रकारका रहेका छन्। यसै गरी मिश्र वाक्यमा नाम उपवाक्य, विशेषण उपवाक्य र क्रियाविशेषण उपवाक्यका प्रकार पाइन्छन्।

मुख्य शब्दावली: वाक्य, डडेल्धुरेली, प्रकार, भुतिउँ, भाषिक संरचना

पृष्ठभूमि

डडेल्धुरा जिल्ला नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत मध्य पहाडी भेगमा पर्दछ। यस जिल्लाको सीमानासँग कञ्चनपुर, कैलाली, डोटी र बैतडी जिल्लासँगै केही भाग भारतको चम्पावत र पिथौरागड जिल्लाले छोएको छ। यस जिल्लाको पश्चिम सिमानामा महाकाली नदी पर्दछ। २ ओटा नगरपालिका र ५ ओटा गाउँपालिका रहेको यो जिल्ला २८.५९ देखि २९.२६ उत्तरी अक्षांश र ८०.१२ देखि ८०.४७ पूर्वीदेशान्तरसम्म उत्तरी अक्षांश बीचमा पर्दछ। यसको क्षेत्रफल १६६ कि. मी. छ। २७०४५ घरधुरी रहेको यस जिल्लामा ६६५५६ पुरुष र ७५५३८ महिला गरी जम्मा १४२०९४ जनसंख्या रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०६८)।

कुनै पनि भाषा सबै ठाउँ र सबै स्थितिमा एकनास प्रयुक्त हुँदैन। भौगोलिक दूरी, सम्पर्कको अभाव, समयको लामो अन्तराल, विभिन्न भाषिक समुदायसँगको सम्पर्क तथा सामाजिकता आदीका कारण एउटै भाषाका विभिन्न भेदहरू उत्पन्न हुन्छन्। डडेल्धुरा जिल्लामा बोलिने भाषालाई पोखरेल (२०३१: ४४) ले नेपाली भाषाको मङ्गपच्छमा भाषिका वर्गअन्तर्गत राखेका छन् भने बन्धु (२०३२: ५७) र आचार्य (२०४८: ३९) ले पश्चिमी नेपाली भाषिका अन्तर्गत राखेका छन्। यसलाई कसैले बोली, कसैले विभाषा र कसैले उपभाषा पनि भनेका छन्। रेग्मी (२०६८: ३९) ले डडेल्धुरेलीलाई छुट्टै भाषा मानेका छन्। रेग्मी (२०७०) ले अर्को एक कार्यपत्रमा पनि उक्त कुरा दोहोर्याएका छन्। सुरु सुरुमा डडेल्धुरेली भाषा सम्बन्धी अध्येताहरूका धारणामा एकमत नपाइए

पनि हाल भाषा आयोगले यसलाई छुट्टै भाषाको मान्यता दिइसकेको छ। यसलाई नेपालको राष्ट्रिय जनगणनाले पनि स्वतन्त्र भाषाको मान्यता दिएको छ (२०६८)।

डडेल्धुरेली भाषा डडेल्धुरा जिल्ला भित्र र देशका विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका डडेल्धुरावासीले बोल्ने गर्छन्। डडेल्धुरा जिल्लामा ९९ प्रतिशत व्यक्तिहरूले यो भाषा बोल्दछन्। यस भाषामा भुतिउँ गर्खा, रुपाल गर्खा, पश्च गर्खा, भित्री मधेश र गड गर्खा जस्ता क्षेत्रीय भाषिक भेदहरू पनि छन्। यो अध्ययन भुतिउँ गर्खामा बोलिने भाषिक भेदमा आधारित छ र यस अध्ययनमा अजयमेरु कोटलाई केन्द्रबिन्दु बनाई सामग्री सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ। यो क्षेत्र ऐतिहासिक, भौगोलिक र साँस्कृतिक दृष्टिले डडेल्धुरा जिल्लाको केन्द्रको रूपमा रहेको छ। यस जिल्लाको पुरानो बस्ती पनि यसै क्षेत्रमा रहेको हुनाले यहाँ बोलिने भाषामा प्राचीन विशेषता धेरै पाइन्छन्।

वाक्य भाषिक संरचनाको सबैभन्दा ठूलो एकाइ हो भने अभिव्यक्तिको सबैभन्दा सानो एकाइ हो। व्याकरणका दृष्टिले भाषाको उच्चतम एकाइलाई वाक्य भनिन्छ। वाक्यको निर्माण विभिन्न उपवाक्यहरू मिलेर हुने गर्छ। यस्ता उपवाक्यहरू वाक्यका अनिवार्य संरचकभित्र पर्दछन्। यिनैलाई आधारभूत वाक्य पनि भनिन्छ। उपवाक्यहरू, पदावलीहरू र पद मिलेर बनेका हुन्छन्। प्रकार्यका दृष्टिले पद र पदावली समान हुन्छन्।

अध्ययनको आवश्यकता

डडेल्धुरेली भाषाका कतिपय पक्षमा फुटकर अध्ययन भएको पाइए पनि यस भाषाको वाक्यको बारेमा विस्तृत रूपमा गरिएको यस अध्ययनले डडेल्धुरेली भाषाको वाक्य व्यवस्थालाई अझ बलियो बनाउने देखिन्छ। यस प्रकारको अध्ययनले डडेल्धुरेली भाषाको वाक्यका बारेमा थप अध्ययन गर्नेहरूका लागि यसले मार्गनिर्देश गर्नेछ। यसका अतिरिक्त भाषा भाषिका अध्ययन गर्नेहरूको प्राज्ञिक उन्नयनमा समेत यस अध्ययनले सहयोग गर्ने भएकाले यसको आवश्यकता देखिन्छ। यो भाषा अहिले सम्म कथ्य भाषाका रूपमा प्रयोग हुँदै आएको छ। यसलाई लेख्य भाषाका रूपमा विकसित गर्नका लागि यसले सहयोग गर्ने देखिन्छ।

अध्ययन विधि

शोध सामग्रीका लागि तथ्यहरूको सङ्कलन विशेषतः प्राथमिक स्रोतबाट गरिएको छ। प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत तथ्याङ्कको सङ्कलन नमुना छनोट विधिमा आधारित छ। यस अन्तर्गत अजयमेरु र भागेश्वर गाउँपालिकालाई मुख्य मानिएको छ। यिनै गाउँपालिकाका विभिन्न उमेर समूह, लिंग, जातजाति, पेशा, वर्गका आदर्श सूचकहरू चयन गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ। एउटा सूचकबाट प्राप्त सामग्री अर्को सूचकसँग संपरीक्षण गरिएको छ। अध्ययनकर्ता स्वयम् डडेल्धुरेली भाषाको वक्ता भएकोले आफैँलाई पनि सूचक मानेको छ।

शब्द, लोक कथा, लोकगाथा, माडल, फाग, डेउडा र अन्य यस्तै कथ्य पाठहरूको सङ्कलन गरिएको छ। गौण सामग्रीका रूपमा भाषा विज्ञान र भाषिका शास्त्र सम्बन्धी सैद्धान्तिक पुस्तकहरूको यथेष्ट उपयोग गरिएको छ। डडेल्धुरेली भाषासँग सम्बन्धित द्वितीयक सामग्रीहरू लाई पनि यस अध्ययनमा प्रयोग गरिएको छ।

अध्ययन विश्लेषण

आधारभूत वाक्य

वाक्यमा रहेका सरल एकाइलाई आधारभूत वाक्य भनिन्छ। यस्ता आधारभूत वाक्यलाई उपवाक्य पनि भन्न सकिन्छ। आधारभूत वाक्यलाई वाक्यका अनिवार्य संरचकका रूपमा लिन सकिन्छ। वाक्यको बाह्य संरचनाका आधारमा डडेल्धुरेली भाषामा उद्देश्य - विधेय, उद्देश्य - प्रत्यक्ष कर्म - विधेय, उद्देश्य - पूरक - विधेय, उद्देश्य - अप्रत्यक्ष कर्म - प्रत्यक्ष कर्म - विधेय, उद्देश्य - प्रत्यक्ष कर्म - पूरक - विधेय गरी पाँच प्रकारका आधारभूत वाक्य ढाँचा रहेका पाइन्छन्। जस्तै :

बुदि रोयो ।	भाइ रोयो ।
बुदि भात खान्छ ।	भाइ भात खान्छ ।
बुदि मास्टर भयो ।	भाइ शिक्षक भयो ।
बुदि ले हरि लाइ लत्ता दियो ।	भाइले हरिलाई लुगा दियो ।
हरि को भाइ मास्टर भयो ।	हरिको भाइ शिक्षक भयो ।

पदक्रम

शर्मा (२०६०; १९२) ले ठूलो भाषिक एकाइमा पूर्वापर शब्दहरूको क्रमबद्ध रखाइलाई पदक्रम मानेका छन्। पदक्रम नमिले सम्म वाक्य निर्माण प्रायः असम्भव हुन्छ। वाक्यमा आउने पदहरूको क्रमिकता नै पदक्रम हो। वाक्यमा प्रयुक्त आधारभूत पदको क्रम विशेष प्रकारको हुन्छ। ग्रिन्वर्ग (इ.१८६३; ६१) ले संसारका भाषाहरूमा ६ प्रकारको पदक्रम पाइने सम्भावना देखाएका छन्। ती हुनः

(क) कर्ता - क्रिया - कर्म,	(ख) कर्ता - कर्म - क्रिया,
(ग) क्रिया - कर्ता - कर्म	(घ) क्रिया - कर्म - कर्ता,
(ङ) कर्म - क्रिया - कर्ता र	(च) कर्म - कर्ता - क्रिया ।

उपर्युक्त सम्भावनाहरूमध्ये तीन सम्भावना (क), (ख), (ग) लाई प्रमुख रूपमा लिइन्छ। ग्रिन्वर्गले पनि पछिल्ला अध्ययनमा (घ) को पदक्रमलाई प्रमुख मान्दै (ङ) र (च) लाई बाह्य संरचना मात्र मानेका छन् (गौतम, २०५८ ; २१)। मानक नेपाली भाषामा (ख) अनुसारकर्ता, कर्म, क्रियाको पदक्रम पाइन्छ तर सबै प्रकारका वाक्यमा कर्मको उपस्थिति हुँदैन। कतिपय वाक्यमा कर्ता र क्रिया मात्र पनि रहेका हुन्छन्। यसै गरी कतिपय वाक्यमा कर्ता, पूरक र क्रिया, कर्ता, कर्म, पूरक र क्रियाको पदक्रम पनि रहेको पाइन्छ। यसै आधारमा आधारभूत वाक्यको ढाँचा निर्धारण गरिन्छ। वाक्यमा पदक्रम सधैं एउटै ढाँचामा रहेको हुँदैन। कतिपय अवस्थामा पदहरूको क्रम अगाडि वा पछाडि सर्न सक्छ। यस्तो पदक्रमलाई आलङ्कारिक पदक्रम भनिन्छ। डडेल्धुरेली भाषामा यस्तो पदक्रमको प्रयोग ड्यौडा गीत, मागल, फाग, डडेल्धुरेली भाषाका कविता आदिमा भएको पाइन्छ। जस्तै: लागियो चैतको मइना बास्स लाग्या न्यउला,

वसिरेइ जन्मेकि ठउर फिर फर्केर आउंला ।

उक्त गीतको पहिलो पाउमा प्रयोग गरिएका दुई स्वतन्त्र उपवाक्यमा आलङ्कारिक पदक्रम प्रयोग गरिएको छ। जस्तै :

आलङ्कारिक पदक्रम
लागियो चैतको महिना ।
बास्स लाग्या न्यउला ।
व्याकरणिक पदक्रम
चैतको महिना लागियो ।
न्यउला बास्स लाग्या ।

पदावली निर्माण

पदहरूको समूह पदावली हो । शब्द भन्दा ठूलो र वाक्यांश भन्दा सानो भाषिक एकाइलाई पदावली भनिन्छ । पदावलीलाई रचनाका दृष्टिले नामपदावली, विशेषणपदावली, क्रियापदावली र क्रियाविशेषण पदावली गरी चार वर्गमा विभाजन गरिएको पाइन्छ, तर वाक्यात्मक कार्यका दृष्टिले भने विशेषण पदावली नामपदावली अन्तर्गत क्रियाविशेषण पदावली क्रियापदावली अन्तर्गत समाहित हुने गर्छन् । यसमा पदावली निर्माणका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

नाम पदावली

वाक्यमा नाम वा उद्देश्यको काम गर्न आउने पदावलीलाई नाम पदावली भनिन्छ । नामपद शीर्ष रहेको पदावली लाई नामपदावली भनिन्छ । नामपदावलीको रचनामा शीर्ष पदका साथ गुणवाचक विशेषण, निर्धारक, भेदक आदि विभिन्न प्रकारका विशेषक पदहरू आउन सक्छन् । यसैगरी नामपदावली भित्र विशेषणका रूपमा उपवाक्य पनि आउने सम्भावना रहेको हुन्छ ।

गुणवाचक विशेषण र नाम

डडेल्धुरेली भाषामा गुण वा विशेषता जनाउन आउने नामपदावली यस प्रकार छन् :

निको मान्स	'राम्रो मान्छे '
ठुले पटकान	'ठूलो आँगन'

निर्धारक र नाम

डडेल्धुरेली भाषामा निर्धारक र नाम मिलेर नामपदावलीको रचना हुने गर्छ । यस्तो रचना प्रक्रियामा दर्शक सर्वनामले विशेषणको भूमिका खेलेको पाइन्छ । जस्तै :

यो रोटो	'यो रोटी'
त्यो खलो	'त्यो आँगन'

भेदक र नाम

डडेल्धुरेली भाषामा नामपदावलीको रचना गर्दा नाम पदसँग आएका भेदक पदहरूले विशेषणवात कार्य गरेको पाइन्छ । जस्तै:

मेरो चेलो	'मेरोछोरो'
पवनइ इजा	'पवनको आमा'

सङ्ख्यावाचक विशेषण र नाम

डडेल्धुरेली भाषामा नाम पदसँग सङ्ख्यावाचक विशेषणहरू जोडिएर नामपदावली बन्ने गरेको पाइन्छ । जस्तै :

दुइ कापि	'दुईकपी'
सात मुल्या	'सात केटा'

कोटिकर र नाम

डडेल्धुरेली भाषामा कोटिकरहरू पनि नामपदावली कै अङ्ग बनेर आउँछन् तर तिनीहरू सङ्ख्यावाचक विशेषणका साथमा मात्र आउँछन्

। जस्तै :

यक जानो मान्स	'एक जना मान्छे'
चार जाना मान्स	'चार जना मान्छे'

माधव पोखरेलको भनाइ अनुसार कोटिकार आधारभूत रूपमा पूर्वी एसियाको भाषिक व्यहोरा भएकाले जति पश्चिमतिर गयो त्यति कोटिकारको मात्रा कम हुँदै गएको पाइन्छ। यस्तो अवस्था डडेल्धुरेली भाषामा पनि रहेको पाइन्छ। जस्तै :

यकमान्स	'एकमान्छे'
चार स्वानि	'चार स्वस्नी'

समानाधिकरण र नाम

नामपद को विशेषक नामपद नै रहेको छ भने त्यस लाई समानाधिकरण भनिन्छ। डडेल्धुरेली भाषामा यसप्रकारका नामपदावलीको सङ्ख्या अधिक देखिन्छ। जस्तै :

बइनिधना	'बहिनीधना'
चेलो हरि	'छोरोहरि'

नाम थर बुझाउने पदहरू समस्त प्रकृतिका रहेका हुन्छन्। यिनीहरू मा पनि समानाधिकरण सम्बन्ध देखिन्छ। जस्तै :

राम गिरि पुजारा	'राम गिरीपुजारा'
हरि भक्त ओभा	'हरि भक्त ओभा'

विशेषणपदावली

विशेषण पद शीर्ष रहेको पदावलीलाई विशेषण पदावली भनिन्छ। प्रकार्यका दृष्टिले विशेषणपदावली नामपदावली को अङ्ग भए पनि रचनाका दृष्टिले स्वतन्त्र हुन्छन्। यिनीहरू को रचनामा परिमाण वाचक विशेषण को योग भएको पाइन्छ। जस्तै :

भउतरातो	'धेरैरातो'
थोक्काइ नानो	'थोरै स्यानो'

रचनाका दृष्टिले विशेषणपदावली स्वतन्त्र भएपनि वाक्यात्मक कार्यका दृष्टिले भने यिनीहरू नामपदावली कै अभिन्न अङ्ग भई आउँछन्। जस्तै :

भउत रातो कपडा	'धेरै रातो कपडा'
थोक्काइ कालो बल्ल	'थोरैकालो गोरु'

क्रियापदावली

क्रियापद शीर्ष रहेको पदावलीलाई क्रियापदावली भनिन्छ। यस्तो पद समापिका क्रियामा मात्र हुन्छ। यसले वाक्यमा कालको सङ्केत गर्दछ र ध्रुवीयतालाई पनि देखाउने गर्दछ। क्रियापदको रचना एउटै क्रियावाट पनि हुन्छ र एकभन्दा धेरै क्रियाहरू मिलेर पनि हुन्छ। एकभन्दा बढी क्रियाहरू मिलेर बनेको क्रिया पदावलीमा पहिलो क्रिया मुख्य हुन्छ र अरू क्रिया त्यसका सहायक हुन्छन्। यिनीहरूको रचनामा मुख्य क्रिया अगाडि र सहायक क्रिया पछाडि रहन्छ। जस्तै :

अरि छाण्यो ।	'गरी छोड्यो'
जाणि हाल्यो	'जानी हाल्यो'

क्रियापदको निर्माणमा कालबोधक सहायक क्रिया प्रयुक्त भएमा त्यस्तो क्रिया मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाको पछाडि आउने गर्छ।

जस्तै :

भण्ना थ्यो। 'भन्दै थियो'
खाइ सक्या थ्यो। 'खाइ सकेको थियो'

नामपद क्रियाको अङ्ग बनेर आउने क्रियालाई मिश्रक्रिया भनिन्छ। यस्ता क्रियाले उद्देश्यका ठाउँमा सम्प्रदान पद लिने गर्छ। यस्ता क्रियालाई क्रियापदावली भनिँदैन। डडेल्युरेली भाषामा पाइने मिश्रक्रिया मा स्त्रीलिङ्गका क्रियापद प्रयुक्त हुन्छन्। जस्तै :

भोक लागि। 'भोक लाग्यो'
दिक्क लागि। 'दिक्क लाग्यो'

क्रियापदावलीको निर्माणमा क्रियापद शीर्ष हुन्छ भने त्यसका साथमा नामपदावली, क्रियाविशेषण पदावली र परस्थानिक पदावली गरी तीन प्रकारका पदविशेषक बनेर आउन सक्छन्। जस्तै :

नाम पदावली र क्रियापद

क्रियापदावलीको विशेषक बनेर आउने नामपदावली कर्मरूपक पदावली हुन्। यिनीहरू क्रियापदावलीका अनिवार्य संरचक हुन्छन्। वाक्यका अनिवार्य कारक भनेका पनि यिनीहरू नै हुन्। यिनीहरूको चर्चा आधारभूत वाक्य शीर्षकमा गरिएको छ। डडेल्युरेली भाषामा नामपदावली र क्रियापद मिलेर बन्ने क्रियापदावली यसप्रकार छन् :

उडले बल्ललाई हाण्यो। उस्ले गोरूलाई हाण्यो।
इस्कूल्यान्ले हरिलाइल नेता छान्यो। 'विद्यार्थीहरू ल हरिलाई नेता छाने '

क्रियायोगी र क्रियापद

क्रियायोगीहरू क्रियापदका विस्तारक अंश हुन्। क्रियायोगी र क्रियापद मिलेर बनेका केही क्रियापदावली यसप्रकार छन् :

सदिले खायो। 'विस्तारै खायो'
मुसुक्क हाँस्यो। 'मुसुक्क हाँस्यो '

परस्थानिक पदावली र क्रियापद

परस्थानिक पद भनेका विभक्ति समान नाम पदमा जोडिने पद हुन्। परम्परागत व्याकरणमा यिनीहरूलाई कारक अन्तर्गत चर्चा गरिएको भए पनि यिनीहरू वाक्यका अनिवार्य संरचक मात्र हुन्छन्। पाणिनीय व्याकरणमा करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरण कारकका रूपमा चर्चा गरिएका पदावली परस्थानिक पदावली अन्तर्गत पर्दछन्। जस्तै :

हरिले लउणिले स्याप मार्यो। 'हरिले लट्टीले सर्प मान्यो '
भाइलाई दे। 'भाइलाई देउ'
रुख हइ पात भण्यो। 'रुखबाट पात भन्यो '
रुखइत्नी पासो लायो। 'रुखमा पासो लगायो '

डडेल्युरेली भाषामा कतिपय नामयोगी र क्रियाविशेषणले पनि अधिकरण पदावलीको निर्माण गर्दछन्। जस्तै :

घरका बाइर अनारो छ। 'घर बाहिर अँध्यारो छ '
घरका मथि मइ कौवा छ। 'घरको माथि काग छ '

क्रियाविशेषण पदावली र क्रियापद

क्रियाविशेषण पद शीर्ष रहेर बनेको पदावलीलाई क्रियाविशेषण पदावली भनिन्छ। यसमा विशेषकका रूपमा मात्राबोधक क्रियाविशेषण पद रहन सक्छ। डडेल्युरेली भाषामा क्रियाविशेषण पदावली निम्नानुसार छन्:

भउत निकेरि खायो ।
थोक्काइ सदिले हिट्यो ।

'धेरै राम्ररी खायो'
'थोरै विस्तारै हिट्यो'

पदसङ्गति

पदसङ्गति एक किसिमको व्याकरणात्मक सम्बन्ध हो । यस्तो सम्बन्ध वाक्यका दुई वा दुई भन्दा बढी रूपवापदहरूमा हुन्छ र त्यस्ता रूपहरूले समान अभिलक्षण देखाउँछन् । नेपालीमा कर्ताको जुन लिङ्ग, वचन र पुरुष हुन्छ सोही अनुसार क्रियाको पनि हुनु पदसङ्गतिको अभिलक्षण हो (शर्मा, २०६०: १९७) । पोखरेल (२०५६:७३) ले पदसङ्गति लाई कुनै वाक्य वा वाक्यात्मक संरचनामा एउटा पदका रूपमा परिवर्तन गर्ने वित्तिकै अर्को रूपमा पनि समानुपतिक परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थाका रूपमा चर्चा गरेका छन् ।

डडेल्धुरेली भाषाका कर्ता र क्रिया, विशेषण र विशेष्य, भेदकर भेद्य, नाम र कोटिकार तथा नाम र सर्वनामका बीचमा पदसङ्गतिको प्रभाव रहेको पाइन्छ । कर्ता र क्रियाका बीच पदसङ्गति डडेल्धुरेली भाषामा कर्ता एवम् क्रिया बीच लिङ्ग, वचन र पुरुषको पदसङ्गति पाइन्छ । यसैले कर्ता जुन लिङ्ग, वचन र पुरुषमा हुन्छ क्रिया पनि त्यही लिङ्ग, वचन र पुरुष मा हुन्छ । लिङ्गको सङ्गति डडेल्धुरेली भाषामा लिङ्गको सङ्गति द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषमा पाइन्छ प्रथम पुरुषमा पाइँदैन । जस्तै :

बुदि भात खान्छ ।
बइनि भात खान्छे ।

भाइ भात खान्छ ।
बहिनी भात खान्छे'

डडेल्धुरेली भाषामा द्वितीय पुरुष अभूत काल अनादरवाचीमा लिङ्गको सङ्गति हुँदैन । जस्तै :
तु घर जा ।
तँ घर जा ।

डडेल्धुरेली भाषामा भाववाचक नाम पद उद्देश्य (कर्ता) को रूपमा आएका तिनले लिन विधेय (क्रिया) दुबैमा लिङ्ग सङ्गति हुन्छ । जस्तै:

मलाइ निन लागि ।
भोक लागि ।
वचन को सङ्गति

मलाई निन्द्रा लाग्यो
भोक लाग्यो

डडेल्धुरेली भाषामा वचनका आधारले कर्ता अनुसार क्रियाको सङ्गति पाइन्छ । डडेल्धुरेली भाषाका कतिपय नाम पदमा बहुवचन जनाउन 'आ' प्रत्यय लाग्ने र ओ कारान्त पदमा तिर्यक् रूपायन पाइने भए पनि अधिकांश नाम पदमा क्रियापदबाट नै एकवचन र बहुवचन स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :

बुदि आयो ।
बुदिन् आया ।
मेरा घर
मेरो घर

'भाइआयो '
' भाइहरूआए '
मेरा घर
मेरो घर

डडेल्धुरेली भाषामा कर्ता र क्रियाका बीचको पदसङ्गतिमा केही विशिष्ट अवस्थाहरू पनि छन् । एकभन्दा बढी कर्ताहरूमा एउटै पुरुष भएमा क्रिया सोही पुरुषको पुलिङ्गको बहुवचनमा रहन्छ ।

जस्तै:

पदम, हरि रे राम आया ।

'पदम, हरि र राम आए '

प्रथम पुरुषसँग अरू पुरुषका कर्ता आएमा प्रथम पुरुषको क्रिया बहुवचन रहन्छ । जस्तै:

म, तु रे उ घर गया । 'म, तँ र ऊ घर गयौँ'
पुरुषको सङ्गति डडेल्धुरेली भाषामा पुरुषगत आधारले पनि कर्ता र क्रियाका बीचमा सङ्गति पाइन्छ । जस्तै:

म भात खानउ ।	'म भात खान्छु '
तु भात खान्छइ ।	'तँ भात खान्छस् '
उ भात खान्छ ।	'ऊ भात खान्छ '

नाम र कोटिकरका बीचको सङ्गति

डडेल्धुरेली भाषामा सङ्ख्यावाचक विशेषण र नामका बीचमा विशेष प्रकारका कोटिकार आउँछन् । यस्ता कोटिकार लिङ्ग र वचन अनुसार रूपायित हुने हुँदा तिनीहरूले नाम पदसँग सङ्गति राख्छन् । यस्तो सङ्गति संख्यावाचक विशेषणले पनि निर्धारण गर्दछ । डडेल्धुरेली भाषामा मानवीय नाम र मानवेतर नामसँग आउने कोटिकर फरक हुन्छन् । मानवेतर नाममा लिङ्ग भेद नपाउने हुँदा यस्ता कोटिकारले वचनको सङ्गति मात्र देखाउँछन् । जस्तै :

यक मुठो घास	'एक मुठो घाँस '
दुइ मुठा घास	'दुई मुठा घाँस '

डडेल्धुरेली भाषामा मानवीय नामले वचनका साथै लिङ्गको कोटि पनि निर्धारण गरेको पाइन्छ । यसैले कोटिकार र नामका बीचमा वचन र लिङ्ग दुबैको सङ्गति पाइन्छ । जस्तै :

यक जानो मान्स	'एक जना मान्छे '
यक जानि मान्स	'एक जनि मान्छे'
चार जाना मान्स	'चार जना मान्छे '

विशेषण र विशेष्य बीच सङ्गति

डडेल्धुरेली भाषामा विशेष्य बनेर प्रायःजसो नाम मात्र आउने गरेको पाइन्छ । सर्वनाम शब्दहरू नगण्य मात्रामा आउँछन् । विशेष्यको जुन लिङ्ग, वचन र पुरुष हुन्छ, विशेषणको पनि सोही अनुरूप नै हुन्छ ।

वचनको सङ्गति

डडेल्धुरेली भाषामा गणनीय नाम विशेष्य बनी आउँदा विशेष्य जुन वचनमा हुन्छ, विशेषण पनि सोही वचनमा आउँछ । जस्तै :

सेतो रुमाल	'सेतो रुमाल'
सेता रुमाल	'सेता रुमालहरू'

विशेषण र विशेष्यका बीच वचनमा पाइने सङ्गति ओकारान्त विशेषणमा मात्र देखिन्छ । अरू विशेषणमा देखिदैन । जस्तै :

सेति रुमाल	सेतो रुमाल
------------	------------

लिङ्गको सङ्गति

डडेल्धुरेली भाषामा मानवीय नाम विशेषण भई आउँदा विशेष्य जुन लिङ्गमा हुन्छ, विशेषण पनि सोही लिङ्गमा आउँछ । जस्तै :

ठुलो भाइ	ठुलो भाइ
ठूलि बइनि	ठुली बहिनी

डडेल्धुरेली भाषामा विशेषण र विशेष्यमा पाइने लिङ्गको सङ्गति मानवीय नामसँग आउने ओकारान्त विशेषणमा मात्र देखिन्छ । अरूमा देखिदैन । जस्तै :

ठुलो बल्ल	ठुलो गोरु
-----------	-----------

बुदि रोयो ।	भाइ रोयो
बुदि बेलि रोयो ।	भाइ हिजो रोयो ।
बुदि बेलि जोरले रोयो ।	भाइ हिजो जोरले रोयो ।

संयुक्त वाक्य रचना

दुई वा दुई भन्दा बढी स्वतन्त्र उपवाक्य मिलेर बनेको वाक्य संयुक्त वाक्य हो (पोखरेल, २०५६:१८३) । संयुक्त वाक्य भित्रका उपवाक्य निरपेक्ष संयोजकहरूले जोडिएका हुन्छन् । संयुक्त वाक्यमा हरेक उपवाक्य स्वाधीन हुन्छन् । जस्तै :

संयुक्त वाक्य

म जानेइ थ्या रे	म जाने थिएँ र
उ निगयो	उ गइ हाल्यो

माथिका वाक्यमा आएको संयोजक निरपेक्ष संयोजक हो । डडेल्धुरेली भाषामा पाइने केही निरपेक्ष संयोजक यसप्रकार छन्:

उइपछा, तसइले, रे, तब, न...न, कित...कित, लइ...लइ, कि...कि, या...या, बा...बा, चाए...चाए, नत, अब, लै,वाइँबठाइ, उल्टा, या, वा, अथवा, तब, बरु, तबलै, हुनात...तर, भले आदि यस्ता संयोजक संयोजित भएर बन्ने संयुक्त वाक्यका मुख्य प्रकारहरू निम्नानुसार पाइन्छन् ।

समुच्चायक संयुक्त वाक्य

जुन स्वतन्त्र उपवाक्यहरू लै - लै, रे आदि समुच्चायक संयोजकद्वारा जोडिएका हुन्छन् तिनलाई समुच्चायक संयुक्त वाक्य भनिन्छ । जस्तै:

रामलइ अयो पवन लइ आयो।	'राम पनि आयो पवन पनि आयो '
हरि आयो रे बुदि गयो।	'हरि आयो र भाइ गयो '

वैकल्पिक संयुक्त वाक्य

जुन स्वतन्त्र उपवाक्यहरू वा, अथवा, कि, कि - कि, या, या - या, न - न आदि संयोजक द्वारा जोडिएका हुन्छन् त्यस्ता वाक्य वैकल्पिक संयुक्त वाक्य हुन् । तिनले उपवाक्यहरू बीचको वैकल्पिक छनौट जनाउँछन् । जस्तै:

कि पवन आउँछ कि हरि आउँछ ।	'कि पवन आउँछ कि हरि आउँछ '
न राम आयो न पवन आयो ।	'न राम आयो न पवन आयो '

विशेषक संयुक्त वाक्य

जुन स्वतन्त्र उपवाक्यहरू तर, तबलै, क्याइभण्यो, हुनात आदि संयोजक द्वारा जोडिएका हुन्छन् त्यस्ता वाक्य विशेषक संयुक्त वाक्य हुन् । जस्तै:

हरिले बोलायो तबलइ म गएइना	'हरिले बोलायो तर पनि म गएन '
तइले भण्यो तबलइ म जानइन	'त्यसले भण्यो तैपनि म जाँदैन '

कारणबोधक संयुक्त वाक्य

जुन स्वतन्त्र उपवाक्यहरू तसइले, तबइलाइ, रे आदि संयोजकद्वारा जोडिएका हुन्छन् ति कारणबोधक संयुक्त वाक्य हुन् । जस्तै:

उइले बोलायो तसइले म आया ।	'उसले बोलायो त्यसैले म आएँ '
हरि आयो रे बुदि गयो ।	'हरि आयो र भाइ गयो '

अनुक्रमबोधक

जुन स्वतन्त्र उपवाक्यहरू उइपछा, तइपछा, रे, कि संयोजकद्वारा जोडिएका हुन्छन् त्यस्तावाक्य अनुक्रमबोधक वाक्य हुन् । यिनले खासक्रम बुझाउने गर्छन् । जस्तै:
 तम आस तइपछा म जाउँलो । तिमी आउ त्यसपछि म जाउँला ।
 तु आएइ कि म हिट्या । 'तँ आइस कि म हिँडे '

मिश्रवाक्य रचना

एउटा मुख्यवाक्य र एक वा एकभन्दा बढी अधीन वा आश्रित उपवाक्य मिलेर बनेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनिन्छ । अधीन उपवाक्यलाई सापेक्ष संयोजकले मुख्य उपवाक्यसँग जोडेको हुन्छ । यस्ता किसिमका वाक्यलाई वृक्षारेखमा यसरी देखाउन सकिन्छ:

मिश्रवाक्य वा (वाक्य)

नाप	क्रिप (विधेयपदावली)
कर्ता	क्रिपनाप
हरूवाले	क्रिकर्म
भण्यो	पदम उच्चो छ जस्तै :

हरिले भण्यो पदम उच्चो छ । हरिले भण्यो पदम अग्लो छ ।

डडेल्धुरेली भाषामा प्रकार्यका दृष्टिले अधीन वा आश्रित उपवाक्य तीन प्रकारका पाइन्छन् जसमा नाम उपवाक्य, विशेषण उपवाक्य र क्रियाविशेषण उपवाक्य पर्दछन् ।

नाम उपवाक्य

मुख्य वाक्यको कर्ता, कर्म, पूरक वा समानाधिकरण भई नाम सरह कार्य गर्ने अधीन वा आश्रित वाक्यलाई नाम उपवाक्य भनिन्छ । यो वितरणको आधारले मुख्य वाक्यको अगाडि, बीचमा र अन्त्यमा आउन सक्छ । जस्तै:

मेरो लादो भरूँ गट्टो विचार हो । 'मेरो भुँडी भरूँ खराब विचार हो '

हरिले साँचो लुक्दैन भण्यो । 'हरिले सत्य लुक्दैन भण्यो '

मेरो इच्छा कि छ भण्यो तम निकेरी खाया । मेरो चाहना के छ भने तिमी राम्ररी खानु

विशेषण उपवाक्य

मुख्य उपवाक्य को कर्ता, कर्म, पूरकको विशेषण सरह भई काम गर्ने उपवाक्य अधीन वा आश्रित उपवाक्य हो । यो वितरणको आधारले मुख्य वाक्यको अगाडि वा पछाडि आउन सक्छ । जस्तै:

त्यो मान्स सफल हुन्छ जो मिहिनती छ । त्यो मान्छे सफल हुन्छ जो मेहनती छ
 जइलाइ सबैले निको माण्यो उइ ठुलो हुन्छ । जसलाई सबैले राम्रो मान्छन् उही ठूलो हुन्छ
 मइले रामलाई इसो नेता छान्या जो कत्तिलै स्वार्थि आथिन । मैले रामलाई यस्तो नेता छाने जो कत्ति पनि स्वार्थी छैन '

क्रियायोगी उपवाक्य

यस्तो उपवाक्यले मिश्र वाक्यमा मुख्य उपवाक्यको क्रियायोगी वा क्रियाविशेषणसरह भई कार्य गर्दछ । यस्तो वाक्यमा जाँ, जेसरि, जति, जब आदि योजकहरू जोडिएका हुन्छन् । यो वितरणको आधारले मुख्य वाक्यको अगाडि बीचमा र पछाडि आउन सक्छ । जस्तै:

जाँ तम गया ताँ मन्दिर छ	जहाँ तिमी गयो त्यहाँ मन्दिर छ '
जसेरि आयो तसेरि गयो	जसरी आयो त्यसरी गयो'

निष्कर्ष र प्राप्ति

डडेल्धुरेली भाषा सुदूरपश्चिमप्रदेश अन्तर्गत मध्य पहाडी जिल्ला डडेल्धुराभित्र पर्ने ७ ओटा स्थानीय तह (२ नगरपालिका र ५ गाउँपालिका) मा बसोवास गर्ने व्यक्तिहरूले आफ्नो दैनिक व्यवहार चलाउन बोलिने भाषा हो। यस क्षेत्रको आफ्नै विशिष्ट भौगोलिक सामाजिक परिवेश रहेको छ।

डडेल्धुरेली भाषामा वाक्यको बाह्य संरचनाका आधारमा उद्देश्य - विधेय, उद्देश्य - प्रत्यक्ष कर्म-विधेय, उद्देश्य - पूरक - विधेय, उद्देश्य - अप्रत्यक्ष कर्म - प्रत्यक्ष कर्म - विधेय, उद्देश्य - प्रत्यक्ष कर्म - पूरक - विधेय गरी पाँच प्रकारका आधारभूत वाक्य ढाँचा पाइन्छन्। यस्तो वाक्य ढाँचा डडेल्धुरेली भाषाको व्याकरणिक वाक्य ढाँचा हो। तर यस्तो पदक्रम कतिपय अवस्थामा विचलन भई आलङ्कारिक पदक्रम पनि बन्ने गरेको पाइएको छ।

डडेल्धुरेली भाषामा चार प्रकारका पदावली पाइएका छन् - नाम पदावली, विशेषण पदावली, क्रिया पदावली र परस्थानिक पदावली। नाम पदावलीमा निर्धारक र नाम, गुणवाचक विशेषण र नाम, भेदक र नाम, सङ्ख्यावाचक र नाम तथा समानाधिकरण र नामको पदक्रम पाइएको छ, भने विशेषण पदावलीमा परिमाणवाचक पद र विशेषणको पदक्रम रहेको छ। पदावलीको रचनामा नाम पदावली र क्रियापद, क्रियायौगिक पदावली र नाम पद तथा परस्थानिक पदावली र क्रियापदको योग भएको पाइन्छ। क्रियाविशेषण पदावलीको रचनामा मात्राबोधक र क्रियाविशेषण तथा नामिक पद र नामयोगीको योग पाइन्छ। डडेल्धुरेली भाषामा कर्ता र क्रिया, नाम र कोटिकर, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्य, नाम र सर्वनाम, कर्म र क्रियाका बीचमा समेत सङ्गति रहेको पाइन्छ।

डडेल्धुरेली भाषामा सरल, संयुक्त र मिश्र गरी तीन प्रकारका वाक्य पाइन्छन्। सरल वाक्य आधारभूत र विस्तारित गरी दुई प्रकारका छन् भने संयुक्त वाक्य समुच्चयबोधक, विकल्पबोधक, विशेषक, कारणबोधक र अनुक्रमबोधक गरी पाँच प्रकारका रहेका छन्। यसै गरी मिश्र वाक्यमा नाम उपवाक्य, विशेषण उपवाक्य र क्रियाविशेषण उपवाक्यका प्रकार पाइन्छन्।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, सूर्यमणि. (२०५३). पश्चिम नेपालको खस अधिराज्य. काठमाडौँ: त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाल तथा एसियाली अनुसन्धान केन्द्र.
- (२०५६). नेपाली भाषाको इतिहास. काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन.
- (२०६०). बाइसे राज्यको इतिहास. काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन.
- अधिकारी, हेमाङ्गराज. (२०४६). नेपाली कारकीय व्यवस्थाको अध्ययन. काठमाडौँ : विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, त्रि.वि. कीर्तिपुर.
- (२०५७). समसामयिक नेपाली व्याकरण. (दोस्रो संस्करण). काठमाडौँ : विद्यार्थी प्रकाशन.
- (२०६८). प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण. (चौथो संस्करण). काठमाडौँ : साभा प्रकाशन .
- आचार्य, ब्रतराज. (२०४८). हाम्रो भाषा. काठमाडौँ : लेखक स्वयम् .
- (२०५८). आधारभूत नेपाली व्याकरण तथा रचना. काठमाडौँ : साभा प्रकाशन .
- गिरी, जीवेन्द्रदेव. (२०५३). भाषा विज्ञान, भाषा र भाषिका. काठमाडौँ : एकता प्रकाशन
- (२०६५). सिमतालीको भाषावैज्ञानिक अध्ययन. काठमाडौँ : विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, त्रि.वि. कीर्तिपुर.

- गौतम, देवीप्रसाद. (२०४९). नेपाली भाषा परिचय. काठमाडौं : साभा प्रकाशन.
- चटौत, आर.डी. प्रभास. (२०५८). डोट्याली बृहत् शब्दकोश. काठमाडौं : बेलु-विश्व स्मृति प्रतिष्ठान.
- चौलागाई, प्रेमप्रसाद. (२०६८). नेपाली क्रिया पदावली. काठमाडौं : विद्यावरिधि शोधप्रबन्ध त्रि.वि. कीर्तिपुर.
- जैन, रमेशकुमार. (१९६४). हिन्दी समास रचनाका अध्ययन. आगरा : विनोद पुस्तक मन्दिर.
- जोशी, गिरीप्रसाद. (२०६६). डडेल्धुरेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन. काठमाडौं : एम. एड. शोधपत्र, त्रि. वि. नेपाली शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर.
- ढकाल, शान्तिप्रसाद. (२०६३). सामान्य भाषाविज्ञान. काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन.
- तिवारी, भोलानाथ. (२००१). भाषाविज्ञान. इलाहाबाद : किताब महल.
- द्विवेदी, कपिलदेव. (१९९१). भाषाविज्ञान एवम् भाषाशास्त्र. (तेस्रो संस्करण). वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन.
- न्यौपाने, टङ्गप्रसाद. (२०५१). भाषाविज्ञानको रूपरेखा. धरान : नेपाल बुक डिपो.
- पण्डित, लक्ष्मीराज. (२०६९). बभ्राङ्गी नेपालीको अध्ययन. काठमाडौं : विद्यावरिधि शोधप्रबन्ध, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय अनुसन्धान केन्द्र.
- पन्डित, हेमराज. (२०५१). चन्द्रिका गोरखाभाषा व्याकरण. ललितपुर : साभा प्रकाशन.
- पन्त, जयराज. (२०६९). “डोटी राज्यका लिखतमा पाइने भाषिक शिष्टता”. अनुशीलन. वर्ष १ अङ्क १. (पृ ४-७).
- पन्त, डिल्लीराज. (२०५६). डडेल्धुरेली भाषिका : एक अध्ययन. काठमाडौं : एम. एड. शोधपत्र, त्रि. वि. नेपाली शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर.
- पाण्डेय, शारदा. (२०६८). डडेल्धुरेली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन. काठमाडौं : एम. ए. शोधपत्र, त्रि. वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर. पोखरेल, बालकृष्ण. (२०१९). नेपाली भाषाको कथा. ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन.
- (२०४०). राष्ट्रभाषा. (पाँचौं संस्करण). ललितपुर : साभा प्रकाशन.
- (२०४७). नेपाली भाषाको उत्पत्ति. काठमाडौं : भरद्वाज प्रकाशन.
- र अन्य. (२०४०). नेपाली बृहत् शब्दकोश. काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान .
- पोखरेल, माधवप्रसाद. (२०५६). नेपाली वाक्य व्याकरण. (दोस्रो संस्करण). काठमाडौं : एकता बुक्स.
- (२०५७). ध्वनि विज्ञान र नेपाली भाषाको ध्वनि परिचय. काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान.
- बन्धु, चूडामणि. (२०३२). नेपाली भाषाको उत्पत्ति. (दोस्रो संस्करण). ललितपुर : साभा प्रकाशन.
- (२०५३). भाषाविज्ञान. (सातौं संस्करण). ललितपुर : साभा प्रकाशन.
- (२०६४). भाषाविज्ञानका सम्प्रदाय. (तेस्रो संस्करण). काठमाडौं : एकाता बुक्स.
- ब्लुमफिल्ड, (१९९०). भाषा. पुनर्वितरित, विश्वनाथप्रसाद (अनु.). दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास.
- भट्ट, मोहनप्रसाद. (२०६९). भुतिऊँ क्षेत्रमा बोलिने डडेल्धुरेली भाषिका र मानक नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण. कैलाली : एम. एड. शोधपत्र. त्रि. वि. नेपाली शिक्षा विभाग सुदूरपश्चिमाञ्चल क्याम्पस, धनगढी.
- भट्ट, हरिप्रसाद. (२०५५). डडेल्धुरा जिल्लाको एक भ्रमक. काठमाडौं : लेखक स्वयम्.
- भाटिया, कैलाशचन्द्र. (१९९३). भाषा भूलोल. लखनउ : हिन्दी समिति.

- यादव, योगेन्द्रप्रसाद र भीमनारायण रेग्मी. (२०५९). भाषाविज्ञान. (दोस्रो संस्करण). काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज, कीर्तिपुर.
- रेग्मी, दानराज. (२०६८). “नेपालको भाषिक सर्वेक्षण : एक सिंहावलोकन”. मिर्मिरे. वर्ष ४० अङ्क १, (पृ. ३७-४३).
- (२०६८). भुजेल भाषाको व्याकरण. काठमाडौं : भुजेल समाज सेवा समिति.
- (२०७०). “नेपालका भाषाहरूको सर्वेक्षण : स्थिति र चुनौति”, नेपालको भाषा नीति विसय सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्यशाला गोष्ठिमा प्रस्तुत कार्यपत्र.
- विष्ट, गोविन्दसिंह. (२०६३). डडेलधुरेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको व्यतिरेकी अध्ययन. काठमाडौं : एम. एड. शोधपत्र, त्रि. वि. नेपाली शिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर.
- शर्मा, मोहनराज. (२०६०). शब्दरचना र वर्णविन्यस. काठमाडौं : नवीन प्रकाशन. शाही, हर्कबहादुर. (२०७०). अछामी भाषाको अध्ययन. काठमाडौं : विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय अनुसन्धान केन्द्र.
- सिंह, भगत. (१९७१). कुमाउँनी बोलीका वर्णनात्मक अध्ययन. भारत : विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, जवलपुर विश्वविद्यालय ।